

Organization for Security and
Co-operation in Europe
Mission to Bosnia and Herzegovina

**Мучење, злостављање и дисциплински поступци у казнено-поправним
установама у Босни и Херцеговини**

**Оцјена стања људских права у казнено-поправним установама у
Босни и Херцеговини**

Јануар 2011.

„Степен цивилизације једног друштва процјењује се посматрањем његових затвора.“

Фјодор Достојевски

Садржај

Сажетак.....	1
Поглавље I. Увод.....	2
1. Контекст извјештаја.....	2
2. Методологија.....	3
Поглавље II. Приказ затворског система у Босни и Херцеговини.....	3
Поглавље III. Мучење и злостављање.....	5
1. Мучење и физичко злостављање од стране затворског особља.....	5
1.1. Норме и стандарди људских права.....	5
1.2. Општи приказ.....	6
Примјер физичког злостављања из праксе: Нереди у Бањој Луци.....	9
1.4 Жртве психичког насиља.....	10
2. Професионално понашање затворског особља.....	12
2.1. Међународне и домаће норме и стандарди.....	12
2.2. Опште примједбе.....	13
3. Насиље међу затвореницима.....	14
3.1. Међународни стандарди за заштиту људских права.....	14
3.2. Опште примједбе.....	14
3.3. Одговор затворске управе и околности.....	15
Поглавље IV. Притужбе и дисциплински поступци.....	16
1. Поступак по притужбама и правни лијекови у случајевима насиља.....	16
1.1. Међународни стандарди за заштиту људских права.....	16
1.2. Напомене у вези са поступцима по притужбама.....	16
2. Дисциплински поступак.....	17
2.1. Међународни стандарди и стандарди у БиХ.....	17
2.2. Поступак.....	18
2.3. Упућивање у самицу.....	18
3. Мјере принуде и употреба мјера принуде.....	19
1.1.1. Закључци.....	19
Поглавље V. Канали за комуникацију.....	19
1. Комуникација унутар структуре затворског особља.....	20
2. Канали комуникације са затвореницима.....	20
Поглавље VI. Закључци и препоруке.....	20
1. Завршна ријеч.....	20
2. Препоруке.....	21
2.1. У сврху спречавање злостављања.....	21
2.2.1 У сврху побољшања дисциплинских поступака и поступака по притужбама.....	22
Прилози.....	24
А. Методологија рада.....	24
В. Контролна листа методологије за посјете затворима.....	26
С. Упитник.....	29

Сажетак

У сектору правосуђа БиХ, извршење казненоправних мјера кључна је компонента приликом оцјењивања укупног рада тог сектора, те ефикасности и поштовања међународних стандарда за заштиту људских права. Осим тога, ефикасан и поуздан систем извршења казненоправних мјера омогућава поштовање појединачних права лица на издржавању казне, безбједност јавности, те повећава повјерење грађана у правосудни сектор у цјелини. Због тога је Организација за европску безбједност и сарадњу, Мисија у БиХ (Мисија), у свој програм праћења рада сектора правосуђа уврстила вршење процјене затворског система.

Иако праћење рада затворских установа у БиХ, од 2008. године, укључује низ аспеката, **у овом извјештају Мисија се бави наводима мучења, злостављања и коришћења дисциплинског поступка** који није у складу са прописима. Такво праћење, заједно са другим активностима заговарања затворских реформи, чини дио улагања свеобухватнијих напора у успостављању Националног превентивног механизма, у складу с Опционим протоколом уз Конвенцију против мучења, као и у циљу пружања подршке што бржем спровођењу Стратегије реформе сектора правде у БиХ.

Овај извјештај састоји се од шест поглавља. У уводним поглављима даје се шири преглед бављења Мисије питањима која се тичу казнено-поправних установа и методологије праћења, као и општи приказ затворског система у БиХ. У наредном поглављу говори се о стандардима у затворима и наводе се мучења и злостављања, те се описују поступци и професионализам затворског особља, као и насиље међу затвореницима. У поглављу IV говори се о жалбама затвореника и дисциплинским поступцима, због важне везе између њих и спречавања злостављања, док се у поглављу V говори о комуникационим каналима између затворског особља и између затворског особља и затвореника.

На крају, у поглављу VI садржане су препоруке упућене директорима затвора, управама и релевантним министарствима. Ове опсежне препоруке обухватају омогућавање одговарајућих програма за поступање према затвореницима и измјену неефикасних механизма за притужбе и жалбе. Циљ препорука је да смање факторе који доприносе насиљу над затвореницима од стране затворског особља, као и насиљу међу затвореницима, а односе се на:

- пренатрпаност затвора;
- недовољан број затворског особља, посебно чувара;
- непрофесионално понашање особља, посебно чувара;
- непостојање ефикасних механизма за позивање починиоца на одговорност и непознавање тих механизма;
- некоришћење механизма за притужбе и неповјерење у те механизме;
- немогућност одговарајућег лијечења зависности од дрога;
- непостојање одговарајућег третмана и активности, посебно прилика за рад и образовање.

Осим тога, сувисла и брза реакција управе затвора на било какав облик насиља унутар затворских зидова, такође је идентификована као кључни фактор за смањење насиља. У принципу, ово питање, као и претходно наведени проблеми, појачани су фрагментираношћу затворског система БиХ, која омогућава знатну аутономију унутар сваког затвора. Намјера Мисије је да овај извјештај послужи као помоћ у изградњи

капацитета за будуће праћење рада казнено-поправних установа, али првенствено је намјера да извјештај подстакне све унутар затворског система да раде на рјешавању утврђених проблема, како би створили затворски систем без насиља, који ће омогућити поштовање основних људских права затворених лица.

Поглавље I. Увод

1. Контекст извјештаја

У складу са чланом XIII Анекса 6 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини (БиХ) и пратећих докумената,¹ Мисија ОЕБС-а врши темељито праћење стања људских права у БиХ. Мисија има свеобухватан приступ у оцјени поштовања међународних норми за заштиту људских права у БиХ у сектору правосуђа и прати све фазе кривичног поступка, као и систем извршења казних мјера.

Мисије ОЕБС-а увијек су биле укључене у праћење рада казнено-поправних установа и активности у вези са реформом затворског система,² а сада још и више, са фокусом на успостављање Националних превентивних механизма (НПМ), у складу с Опционим протоколом уз Конвенцију Уједињених нација против мучења и другог окрутног, нечовјечног и понижавајућег поступања (Опциони протокол) у државама у којима дјелује ОЕБС. Циљ праћења рада казнено-поправних установа и активности заговарања Мисије је пружање подршке успостављању таквог механизма у БиХ, пружање помоћи у спровођењу Стратегије за реформе сектора правде, те пружање помоћи органима власти у изналажењу начина да се поштовање стандарда људских права у затворима подигне на виши ниво, као и пружање подршке у борби за отклањање проблема који се стално понављају, као што су бјекства затвореника.³

Треба одмах на почетку нагласити да Стратегија за реформу сектора правде⁴ тежиште рада, у знатној мјери, усмјерава на **побољшање** ефикасности затворског система на подручју цијеле БиХ. Стуб II, посвећен извршењу казненоправних мјера предвиђа низ конкретних активности за развој усклађенијег система казненоправних мјера, које су у складу са стандардима заштите људских права. Те активности су подијелене на три стратешке области, које се односе на: 1) управљање системом за извршење

¹ У том смислу погледати, нарочито, Министарску одлуку из Будимпеште МЦ (5), у којој се детаљно говори о мандату ОЕБС-а у вези са праћењем стања људских права у БиХ.

² Видјети, на примјер, Коначни извјештај са Допунског састанка ОЕБС-а о развоју друштва и о реформи затвора, јули 2002. године, као и *OSCE Human Dimension Commitments* са Састанка у Копенхагену, Комисије за развој друштва Конференције за европску безбједност и сарадњу (КЕБС) (1990). Оба документа доступна су на енглеском језику на: <http://www.legislationline.org/topics/organisation/3/topic/13>

³ На примјер, Радован Станковић, осуђен за ратне злочине, побјегао је из затвора у Фочи, 25. маја 2007. године, и још увијек је на слободи. Karay Kamel bin Ali, такође познат под именом Абу Хамза, није се вратио са шеснаестодневног допушта у затвор у Зеници, у јулу 2009. године. У вријеме бјекства, Абу Хамза је био на издржавању казне затвора од четири године у затвору у Зеници: за пљачку, пријетњу тужиоцу, као и за насиље у породици; постао је злогласан због наводних веза с Al Kaidom. Ухапшен је и враћен у затвор 7. августа 2009. године.

⁴ Стратегија за реформу сектора правде, која је усвојена 2008. године, представља договорени оквир за реформу унутар правосудног система, у периоду између 2008. и 2012. године и садржи 69 конкретних стратешких програма, с укупно 207 активности. Стратешке активности су подијелене на пет главних области: 1. правосудни систем; 2) извршење казних мјера; 3) приступ правди; 4) подршка економском развоју и 5) координација, управљање и одговорност. Више информација о Стратегији и Акционом плану може се наћи на: <http://mpr.gov.ba/bs/str.asp?id=434>

казненоправних мјера;⁵ 2) пренатрпаност затвора;⁶ и 3) већу примјену међународних стандарда у затворима у БиХ.⁷

Сазнања изнесена у овом извјештају, надаље, наглашавају значај брзог спровођења Стуба II Стратегије за реформе сектора правде, и за очекивати је да ће релевантни органи власти ријешити проблеме идентификоване у склопу овог извјештаја, кроз спровођење Стратегије, или на неки други начин.

2. Методологија

У овом извјештају резимирају се сазнања стечена праћењем рада казнено-поправних установа у Бањаој Луци, Фочи, Мостару, Сарајеву, Тузли, Зеници и Бијељини, од јула 2009. до маја 2010. године. Усредсрејеност рада на појаве мучења, злостављања и дисциплински поступак резултат је почетне оцјене Мисије свих 14 казнено-поправних установа затвореног и полуотвореног типа (2008. године).

Разговори који су вођени за потребе овог извјештаја у свакој од казних установа, обављени су са најмање 15 затвореника и са око пет запосленика у затвору, укључујући директоре и чуваре.⁸ Укупно је обављено 147 разговора; 113 са затвореницима и 34 са запосленицима у затворима. Разговори су се обављали уз коришћење упитника и пажљиво осмишљене методологије рада.⁹ Разговори са сваком од особа трајали су око један сат. Да би се добила најпотпунија слика о стању људских права у босанскохерцеговачким затворима, разговори су се водили, када је то год било могуће, са затвореницима који припадају различитим националностима и националним мањинама, затвореницима који су имали искуство у дисциплинским поступцима, малолетницима, затвореницама, затвореницима осуђеним за различите врсте кривичних дјела, зависницима од наркотика и другима.

Један од највећих изазова за сваки програм праћења рада казнено-поправних установа је прикупљање поузданих и вјеродостојних информација, као основе за доношење објективних закључака. У цјелини, испитаници и прикупљене информације дали су **диференцирану и балансирану слику**. Наглашени су негативни аспекти, а у исто вријеме изнесена су уочена позитивна дешавања. Запосленици Мисије такође су потврдили информације, провјерене са различитим саговорницима, а тражили су, када је год то било могуће, и информације за потврду одређених навода.

Поглавље II. Приказ затворског система у Босни и Херцеговини

⁵ Стратешки програми укључују усклађивање свих стандарда и прописа који се тичу извршења казних мјера у Босни и Херцеговини, успостављање управа затвора, користећи усклађено законодавство и стандарде и спровођење поновне категоризације затвора и класификације унутар затвора.

⁶ Стратешки програми Стратегије обухватају развој система условног отпуста, афирмисање извршења алтернативних казни и спровођење института рада за опште добро на слободи и побољшање услова кроз реконструкцију постојећих затвора, напуштених војних објеката и изградњу државног затвора.

⁷ Стратешки програми Стратегије обухватају побољшање ефикасности затворског система, професионално поступање с одређеним категоријама затвореника (малолетници, жене и лица којима је одређено обавезно лијечење), побољшање система здравствене заштите за све затворенике, успостављање система независне инспекције затвора у Босни и Херцеговини, израда и примјена кохерентног система образовања и обучавања затворског особља у Босни и Херцеговини, развој законом дефинисаног и усклађеног система амнестије и помиловања, у складу са међународним стандардима.

⁸ Због невеликог броја навода о повредама људских права у затвору у Бијељини, разговарано је са само 10 затвореника.

⁹ Детаљан упитник, методологија вођења разговора и смјернице за анализу садржани су у Анексу.

Затворски систем у БиХ данас карактерише фрагментираност како у погледу организационе структуре тако и у погледу законодавног оквира који га регулише. Извршење казненопраних мјера распоређено је између три нивоа власти у надлежности Министарства правде БиХ и министарстава правде у ентитетима.¹⁰

Постоји 15 казнено-поправних установа у Босни и Херцеговини,¹¹ у којима је, према најновијим подацима прикупљеним у вријеме израде овог извјештаја, смјештено 2.580 лица.¹² За државу која броји око 4 милиона становника,¹³ укупан број од 2.580 затвореника значи да је стопа затвореника (64,5% на 100.000) ниска у односу на европске стандарде. Бројеви у Европи су, уопштено говорећи, у порасту, а онедавно је дошло до знатног пораста у Хрватској и Србији.¹⁴

Затвори у БиХ класификовани су као затвори „затвореног“ и затвори „полуотвореног“ типа, у складу с одговарајућим законима о извршењу казних мјера. Ова класификација указује на разлике у нивоу безбједности и затворског режима за затворенике; установе затвореног типа намијењене су за затворенике који су починили тежа кривична дјела и затворенике који имају знатно већа ограничења. Двије такве установе постоје у Републици Српској, Фоча и Бања Лука, и једна у Федерацији БиХ, у Зеници.

¹⁰ У Брчко дистрикту БиХ не постоји затворски објекат за извршење казних мјера. Изречене мјере се извршавају у затворима у ентитетима. Законска основа за ово је Споразум о разумијевању између Брчко дистрикта и ентитета. У Брчко дистрикту БиХ постоји притворска јединица.

¹¹ Овај број укључује Притворску јединицу Суда БиХ, осам затвора у Федерацији БиХ и шест затвора у Републици Српској.

¹² Савјет Европе: Годишња затворска статистика, SPACE I-2009, податак уступила Теренска канцеларија Савјета Европе у Сарајеву. Овај број обухвата и притворенике.

¹³ Број од четири милиона становника у Босни и Херцеговини користи Савјет Европе у својој Годишњој затворској статистици.

¹⁴ Упоредити Годишњу затворску статистику Савјета Европе, анкете из 2005. и 2007. године, доступно на: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/SPACEI/PC-CP_2009_%2001Rapport%20SPACE%20I_2007_090505_final_rev%20.pdf

На мапи испод, означене су локације свих казних установа у БиХ.

Slika 10: Pregled rasporeda zatvora u BiH

Ustupljeno od strane ureda Vijeća Evrope u Sarajevo

Поглавље III. Мучење и злостављање

1. Мучење и физичко злостављање од стране затворског особља

1.1. Норме и стандарди људских права

У складу са међународним стандардима за заштиту људских права, који су директно примјениви у Босни и Херцеговини, постоји изричита забрана мучења и злостављања. Конвенција против мучења и другог окрутног, нечовјечног или понижавајућег поступања или кажњавања (Конвенција против мучења) обавезује БиХ да предузме ефикасне мјере у спречавању мучења, дефинисаног као намјерно наношење јаког бола (или патње), било физичког или психичког с одређеним циљем.¹⁵ Ова обавеза се даље наглашава у члану 7 Међународног споразума о грађанским и политичким правима, чијим одредбама се подржава право сваког лица да не буде подвргнуто мучењу или окрутном, нечовјечном или понижавајућем поступању или кажњавању.¹⁶ БиХ је такође

¹⁵ Конвенција против мучења и другог окрутног, нечовјечног и понижавајућег поступања или кажњавања (1987). Чланом 2, став 1, захтијева се од држава чланица да предузму ефикасне законодавне, управне, правосудне и друге мјере, како би спријечиле дјела мучења. Чланом 1, став 1, дефинише се мучење као “сваки чин којим се неком лицу намјерно наноси јак бол или патња, било физичка или психичка, ради добијања информација или признања тог лица или неког трећег лица, кажњавања тог лица за дјело које је то лице или неко треће лице починило или сумња да га је починило, или ради застрашивања или присиљавања тог лица или неког трећег лица, или из било ког разлога заснованог на дискриминацији било које врсте, када службено лице или неко друго лице које поступа у својству службеног лица наноси такав бол или патњу, или подстиче или је сагласно са наношењем таквог бола или патње.”

¹⁶ Међународни споразум о грађанским и политичким правима, UN Doc. A/6316 (1966), члан 7: „Нико не може бити подвргнут мучењу нити окрутном, нечовјечном и понижавајућем поступању или кажњавању.”

обавезна да забрани мучење или нечовјечно и понижавајуће кажњавање, у складу са чланом 3 Европске конвенције о људским правима (ЕКЉП).¹⁷

Осим тога, у складу са тим документима, БиХ такође има обавезу да спријечи и забрани понашања која су мање тешка од мучења. Строга дистинкција између мучења и злостављања није и не треба да буде направљена.¹⁸ Међутим, Европски суд за људска права је дао мишљење како, да би поступање или кажњавање досегло праг нехуманог поступања, мора да постоји тјелесна повреда или интензивна физичка и психичка патња.¹⁹ Односно, понижавајуће поступање Суд дефинише као поступање које понижава појединца, „исказујући непоштовање за његово људско достојанство, или умањујући, или изазивајући осјећање страха, душевног бола или мање вриједности, који могу да униште морал и физичку отпорност појединца“.²⁰

Уз ове стандарде, међународно право такође обавезује БиХ на забрану и спречавање дјела мучења или злостављања, посебно „када службено лице или неко друго лице које поступа у својству службеног лица наноси такав бол или патњу, или подстиче или је сагласно са наношењем таквог бола или патње“, како је предвиђено Конвенцијом против мучења.²¹ Ово се додатно наглашава у међународним стандардима, као што је, на примјер, Кодекс понашања полицијских службеника УН-а.²² Лица која се налазе у затворима у посебно су осјетљивом положају, због зависног и подређеног положаја који имају у односу на лица која су у својству службених лица.

1.2. Општи приказ

Ипак долази до употребе претјеране силе против затворених лица, која би могла да представља мучење и злостављање, иако се не чини да је широко распрострањена. Неке установе, на примјер, у Бијељини и Тузли, имају веома мали број проблема у вези са наводима злостављања, док су у другим установама, као, на примјер, у Бањој Луци, Фочи и Зеници, затвореници са којима је разговарано изнијели увјерљиве тврдње о злостављању од стране затворског особља.

Укупно говорећи, скоро једна четвртина ових затвореника изјавила је да су доживјели физичко насиље од стране затворског особља, док је више од 70 испитаника изјавило да нису никада били подвргнути насилном понашању од стране затворског особља. Испитаници који су рекли да су злостављани дали су увјерљива свједочанства о

Посебно је забрањено подвргавање неког лица експериментима у медицинске или друге научне сврхе без његовог добровољног пристанка.“

¹⁷ Чланом 3 ЕКЉП-а предвиђа се: “Нико не смије бити подвргнут мучењу, или нечовјечном или понижавајућем поступању или кажњавању.”

¹⁸ Комитет за људска права, Општи коментар 20, члан 7, UN. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 на 30 (1994), став 4: „Споразум [Међународни споразум о грађанским и политичким правима] не садржи никакву дефиницију концепта из члана 7, нити Комитет сматра потребним да састави листу забрањених дјела или да утврди строгу дистинкцију између различитих врста кажњавања или поступања; дистинкције зависе од природе, сврхе и тежине поступања.“

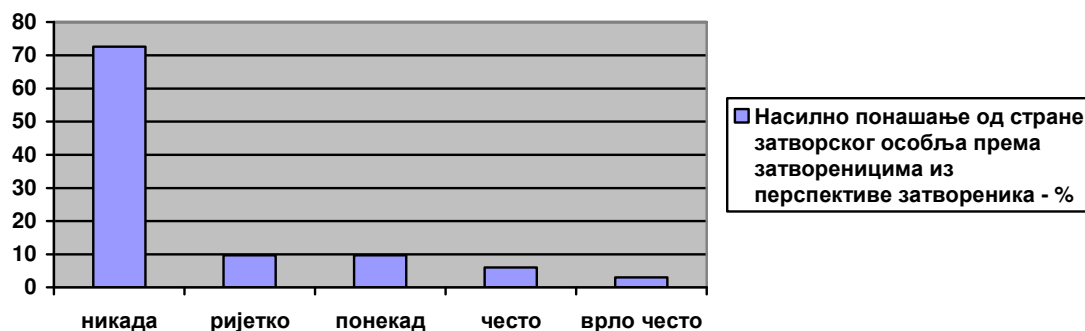
¹⁹ *Pretty против Уједињеног Краљевства*, Европски суд за људска права, 29. април 2002. став 52

²⁰ *Pretty против Уједињеног Краљевства*, став 52

²¹ Конвенција против мучења, члан 1, “ [С]ваки акт којим се једном лицу намјерно наноси бол или тешка тјелесна или душевна патња... ако тај бол или те патње наноси службено лице или било које друго лице које дјелује у својству службеног лица или на његов подстицај или са његовим изричитим или прећутним пристанком.” (Курзив стављен ради нагласка.)

²² Кодекс понашања УН-а за службенике који раде на примјени закона, Резолуција Генералне скупштине 34/169 од 17. децембра 1979, члан 5: “[Н]иједан службеник који ради на примјени закона не смије нанијети, подстаћи, нити толерисати било какав чин мучења или другог окрутног, нечовјечног или понижавајућег поступања или кажњавања“.

физичком насиљу, као што је, на примјер, шамарање и ударање. Како су затвореници са којима је разговарано изјавили, у већини случајева након физичког насиља није била потребна медицинска интервенција. Међутим, медицинска интервенција била је потребна у једном случају, а то је, према изјавама затвореника, било када су били тешко претучени пендрецима, због чега су им нанесене веће повреде и додатна психичка узнемиреност.

У погледу наведених злостављања од стране затворског особља, као и других сазнања која ће бити изнесена у овом извјештају, уочене су досљедне разлике између установа затвореног и полуотвореног типа. Као што је раније речено, ове класификације указују на разлику у нивоу безбједности и режима извршења за затворенике. Установе затвореног типа предвиђене су за затворенике који су починили тежа кривична дјела, и у којима затвореници имају знатно већа ограничења. Постоје двије такве установе у Републици Српској, Фоча и Бања Лука, и једна у Федерацији БиХ, у Зеници. Према разговорима које је Мисија обавила, физичко злостављање је, чини се, знатно превалентније у установама затвореног типа. Ово су додатно потврдили затвореници који су пребачени из установе затвореног типа у установу полуотвореног типа гдје ће боравити током издржавања остатка своје казне. На примјер, половина испитаника из затвора у Зеници изјавила је да има случајева физичког насиља над затвореницима од стране затворског особља. Ситуација у установама затвореног типа још више се погоршава због утицаја различитих фактора, укључујући недостатак простора, ограничен број активности које су на располагању затвореницима, те чињенице да је већина затвореника осуђена за тешка кривична дјела.

Као што је било и за очекивати, затворско особље је мишљења да се према затвореницима поступа на одговарајући начин и, у већини случајева, нису потврдили наведене случајеве употребе претјеране силе. У изузетним случајевима, затворско особље је изјавило да се неоправдани инциденти физичког насиља повремено дешавају. Било је интересантно примјетити да је један број затвореника са којима је разговарано сматрао да је овакво поступање у неким случајевима „заслужено“.

1.3 Жртве физичког злостављања

1.3.1. Међународни стандарди

Постоји позитивна обавеза да се заштите затвореници који су подложнији физичком злостављању. На примјер, Конвенција против мучења одређује да ефикасне превентивне мјере против мучења и лошег поступање не укључују само законодавне,

административне и правосудне, него и друге мјере.²³ Такве мјере укључују, на примјер, стварање услова за физичку безбједност затвореника који су под ризиком, довољан број затворског особља у свако доба дана, гаранције да је све затворско особље имало одговарајућу обуку ради заштите затвореника од других затвореника који желе да им нанесу повреду и, уопштено говорећи, успостављање процедура да би се смањило свеукупни ризик од насиља у затворима. Ови стандарди су предвиђени у различитим документима, укључујући Опште коментаре Комитета за људска права УН-а, Затворска правила Савјета Европе²⁴ и Европског комитета за спречавање мучења (скраћеница на енглеском језику је: СРТ).²⁵

1.3.2. Општи коментари

Већина затвореника који су тврдили да су били подвргнути физичком насиљу често су лица осуђена на казну затвора у трајању од пет година или мање. И затвореници и затворско особље објаснили су да затвореници који издржавају дуже казне затвора имају тенденцију да своје понашање прилагоде тако да оно не изазива физичко насиље од стране чувара.

Већина затвореника са којима је разговарано, а који су били жртве физичког злостављања поричу постојање устаљеног тренда злостављања због њихове националне припадности. Међутим, припадност националности која представља мањину у одређеном затвору може да погорша већ ионако тешку ситуацију. Повремено, затвореници пријављују злостављање због националне припадности:

Примјер: Један затвореник са којим је разговарано, почетком 2010. године, описао је у детаље како су га злостављали затворски чувари због његове националне припадности. Такође су га тешко претукли и остали затвореници. Резултат овога је био да је затвореник, због властите безбједности, већину свог времена провео у самици. На крају је затвореник показао знакове веће психичке узнемирености. Након што је пребачен у другу казнено-поправну установу, рекао је да га затворско особље не узнемирава.

²³ Конвенција против мучења, члан 2 став 1: „Свака држава потписница ће предузети ефикасне законодавне, административне, судске или друге мјере за спречавање дјела мучења на било којој територији под својом надлежношћу.“

²⁴ Комитет министара Савјета Европе, Препорука (2006) 2 о Европским затворским правилима; Правилем 52.2 предвиђа се следеће: „Морају се успоставити процедуре којима ће се створити услови за безбједност затвореника, затворског особља и свих посјетилаца и на најмању мјеру смањити ризик од насиља и других догађаја који могу да буду пријетња безбједности.“

²⁵ Европски комитет за спречавање мучења и нечовјечног или понижавајућег поступања или кажњавања (СРТ), XI општи извјештај од 3. септембра 2001. године: „Брига коју је затворско особље дужно да пружи онима за које су задужени обухвата и одговорност да их заштите од других затвореника који желе да им нанесу повреду. У ствари, насилни испади међу затвореницима редовна су појава у свим затворским системима; они обухватају широки распон појава, од суптилних облика узнемиравања до нескривеног застрашивања и тешких физичких напада. Рјешавање појаве насиља међу затвореницима захтијева да затворско особље буде стављено у одређени положај, што укључује и број запослених, да обавља своје дужности и надзорне задатке на одговарајући начин. Затворско особље мора бити на опрезу да би могло да примијети знакове проблема и бити одлучно и одговарајуће обучено, да би могло да интервенише када је то потребно. Постојање позитивног односа између особља и затвореника, засновано на идеји сигурног затвора и бриге, одлучујући је фактор у овом контексту, а то ће, у великој мјери, зависити од тога да ли особље посједује одговарајуће вјештине за комуникацију са људима.“

Саговорници су давали примјере „рањивих затвореника“ који су били подвргнути узнемиравању и од стране затворског особља и од стране других затвореника. Друга посебно осјетљива група, подложна злостављању, су зависници од наркотика, нарочито они који су под утицајем наркотика или они који пролазе кроз апстиненцијску кризу. Они нису само жртве физичког насиља, него су идентификовани и као они који подстичу на насиље.

Други примјери затвореника за које је вјероватније да ће бити подложнији злостављању и од стране особља и од стране других затвореника су они затвореници који немају социјалну заштиту или финансијска средства. Неколико затвореника је навело да затворско особље има тендецију да се на различите начине односи према затвореницима, зависно од тога гдје је уобичајено пребивалиште затвореника; примијећено је да више погодности уживају затвореници који станују на подручју које је у близини затвора. Затвореници који немају породицу и пријатеље који живе у близини овакве установе имају мање посјета, те су тако угроженији од оних који издржавају своју казну у близини мјеста у којем живе. Чини се да је разлог за то што затвореници и особље познају једни друге од раније, али, исто тако, затворско особље осјећа да је под друштвеним притиском од стране припадника њихове заједнице да се према пријатељима и родбини у затвору не односе на одговарајући начин.

Неки затвореници су нагласили да сталне затворске инспекције и праћење, укључујући оно које спроводе међународне организације, и које се фокусира на националност и мањинске народе, ефективно пружају једну врсту заштите и безбједности за оне који су подложни злостављању и узнемиравању.²⁶

Слиједи примјер озбиљног инцидента који је укључивао и наводно злостављање у затвору у Бањој Луци.

Примјер физичког злостављања из праксе: Нереди у Бањој Луци

У марту 2008. године, дошло је до озбиљног инцидента злостављања у затвору у Бањој Луци. Према извјештају Министарства правде Републике Српске, група од 66 затвореника учествовала је у побуни, блокирајући приступ на спрат ове установе тако што је на степениште поставила столове, столице и кревете. Ови догађаји нису резултирали повредама затвореника, ни великом материјалном штетом. Поводи за блокаду били су због здравствених услуга, организације обуке и рада у установи, те због њиховог незадовољства радом комисије за условни отпуст, као и квалитета хране и рада кантине.

Када су затвореници, наводно, запријетили да ће поновно блокирати приступ на спрат и наставити нереди, затворско особље је интервенисало раздвајањем затвореника и смјештањем њих 22 у самице. Тада је неколико затвореника одведено у такозвано Ц-одјељење, које се налази у подруму једне од затворских зграда и у којем није било камера за надзор. Један затвореник је описао како је доведен сам у собу у подруму гдје га је чекало неколико затворских чувара. Гурнули су га на под, скинули му ципеле и тукли га по стопалима и леђима гуменим палицама. Затвореник је схватио да је ово насиље било казна за учешће у затворским нередима. Према његовој изјави, „све ово се десило након што су затворски инспектор и новинари са ТВ камерама напустили затвор“. Од збивања

²⁶ У затворском систему у Босни и Херцеговини, инспекцију врше именовани инспектори из министарства правде на свим нивоима. Мониторинг би се такође требало да обавља од стране независних комисија установљених у складу са Законом о извршењу казненоправних мјера БиХ и РС. Министарство за људска права и избјеглице такође је основало двије независне комисије за затворе и резидентне институције. Мониторинг такође врше омбудсман БиХ и Хелсиншки комитет БиХ.

због овог догађаја, овај затвореник тврди да пати од психичке узнемирености и да је постао зависан од седатива и аналгетика. Четири затвореника су још тврдила да су задобила тјелесне повреде, које је забиљежио лекар. Разговори које је Мисија након тога обавила са затвореницима потврдили су ове наводе.

Резултат овог инцидента био је да је министар правде Републике Српске отпустио директора затвора и поновно поставио претходног директора на ову функцију. Већина испитаника, укључујући оне који су били претучени, сложила се да се ситуација знатно поправила промјеном директора затвора, посебно у погледу безбједности и општег односа према затвореницима. У почетку, дисциплински поступци против чувара нису донијели никакве веће резултате. Ипак, према ријечима директора затвора, на крају су донесене неке мјере против одређеног особља, али није било могуће утврдити које су конкретне мјере донесене. Осим тога, ни испитаници нису знали да су против чувара предузете неке мјере.

У оваквим случајевима насиља, такође је утврђено да су чувари остали са затвореницима за вријеме лекарског прегледа њихових рана и других повреда, те је могуће да су тако обесхрабрили затворенике да обавијесте љекара о физичком злостављању. Овакав ток догађаја, који не само да онемогућава приступ одговарајућој здравственој заштити, него крши права затвореника на тајност, управа затвора оправдала је чињеницом да је то било ради заштите љекара од опасних затвореника.²⁷ Директор затвора у Бањој Луци рекао је да се након тога престало с оваквом праксом рада.

Иако је овај инцидент био изван истраживачког процеса који је спровела Мисија ОЕБС-а, поменут је за вријеме разговора, и представља озбиљан инцидент и у односу према затвореницима и у поступцима које је накнадно предузело Министарство правде Републике Српске.

1.4 Жртве психичког насиља

1.4.1. Међународни стандарди

Комитет за људска права УН-а препознаје да дјело мучења или окрутног, нечовјечног или понижавајућег поступања не проузрокује увијек физичку патњу, него може и да узрокује душевну патњу.²⁸ Савјет Европе предвиђа да психијатријско лијечење или питања менталног здравља, која се јављају у затвору, захтијевају одговарајући третман

²⁷ Право затвореника на повјерљивост је прекршено када је чувар присутан, као што се предвиђа Европским затворским правилима. Правило 42.3 гласи: „Код прегледа затвореника лекар или квалификовани медицински техничар, који је одговоран том љекару, обратиће посебну пажњу на: а. Поступње у складу с уобичајеним правилима лекарске етике и повјерљивости односа.“ Правило 43.1: „Љекар је задужен за бригу о физичком и менталном здрављу затвореника и примаће, у складу с условима и учесталости која је на нивоу стандарда здравствене заштите у заједници, све болесне затворенике, све који се пријаве да су болесни или повријеђени, као и сваког затвореника коме се, из одређених разлога, поклања, посебна пажња.“ Такође, видјети Препоруку Савјета Европе бр. R (98) 7, члан 13: “Повјерљивост медицинских услуга и опхођења, која налажу затворски услови, треба увијек подједнако строго да буде загарантована и треба да се поштује, као и у условима када се ради о цјелокупној популацији.”

²⁸ Комитет за људска права, Општа напомена 20, члан 7 (44. засједање, 1992), Компилација општих напомена и опште препоруке усвојене од стране тијела насталих примјеном Међународних докумената за заштиту људских права, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 на 30 (1994) став 5. „Забрана из члана 7 односи се не само на радње које проузрокују физички бол, него и на радње које проузрокују психичку патњу жртава. Поред тога, Комитет је мишљења да се забрана мора односити и на тјелесно кажњавање, укључујући наређења за претјерано кажњавање као вид казне за почињено кривично дјело или као едукативну или дисциплинску мјеру.“

од стране правилно обученог особља и у прикладним установама.²⁹ Такође је и мишљење Европског суда за људска права да је пропуст да се пружи одговарајуће лијечење затвореницима са психичким обољењима једнак нехуманом и понижавајућем поступању.³⁰

1.4.2. Опште примједбе

Осим очигледног насиља, и друге околности могу допринијети да се поступање може окарактерисати као нечовјечно и понижавајуће. Недостаци унутар затворског система у БиХ, нарочито су видљиви када се ради о поступању према затвореницима који пате од психичких обољења, оних који су смјештени на психијатријским одјељењима и оних који издржавају казну у редовним затворима. Програми за бригу и лијечење психичких обољења и зависности скоро да и не постоје.

Осим тога, у Федерацији БиХ нема смјештај за затворенице на форензичкој психијатрији,³¹ а чак и простор који постоји за мушкарце психијатријске затворенике на Психијатријском одјељењу затвора у Зеници захтијева знатна побољшања, како би задовољио међународне стандарде. Комитет за спречавање мучења, 2008. године, окарактерисао је услове у Психијатријском одјељењу затвора у Зеници као нечовјечно и понижавајуће поступање.³² У посљедње вријеме, уочена су побољшања, јер је отворена нова зграда да би се могли постићи бољи услови. Међутим, како је потврдио директор затвора, потпуно поштовање међународних стандарда заштите људских права још увијек није постигнуто. За очекивати је да ће предстојеће успостављање међуентитетске психијатријске установе на Сокоцу побољшати услове за такве појединце са подручја цијеле БиХ.³³

Примјер психичке патње: затвореница М.К.

М.К. је затвореница у затвору у Тузли, која је на издржавању вишегодишње казне затвора за насилно кривично дјело. Тим психијатара извршио је процјену случаја М.К. и препоручио да се упути на форензичко психијатријско одјељење. Међутим, ове примједбе нису узете у обзир од стране надлежног суда и М.К. није упућена на обавезно психијатријско лијечење у установи затвореног типа, него је, умјесто тога, упућена у затвор у Тузли на издржавање казне у редовној установи.

²⁹ Препорука бр. R (98) 7 Комитета министара Савјета Европе министрима држава чланица у вези с етичким и организационим аспектима здравствене заштите у затвору, став 55: „Затвореници који пате од озбиљних менталних поремећаја треба да буду смјештени и лијечени у болничкој установи с одговарајућом опремом, уз особље с одговарајућом обуком.“ Европским затворским правилима такође се предвиђа да је управа затвора одговорна за здравље затвореника и да мора да пружи психијатријско лијечење затвореницима којима је оно потребно. (Видјети ставове: 39 и 47.2.)

³⁰ *Keenan против Уједињеног Краљевства* (2001) 33 EHRR 913

³¹ Ово се односи на починиоце за које је утврђено да имају ментално обољење и гдје је суд дао налог за обавезно психијатријско лијечење у специјализованој установи за починиоце кривичних дјела.

³² Видјети извјештај Савјету министара Босне и Херцеговине након *ad hoc* посјете Европског одбора за превенцију насиља и нечовјечног или понижавајућег поступања или кажњавања, у периоду од 11. до 15. маја 2009. године, стр. 30.

³³ Влада Републике Српске је, 10. јула 2008. године, усвојила *Одлуку о оснивању специјалне болнице за форензичку психијатрију на Сокоцу*. Да би се уредило међуентитетско коришћење ове установе, 17. јуна 2009. године, Савјет министара Босне и Херцеговине је размотрио и усвојио Споразум о смјештају и надокнади трошкова за извршење мјера безбједности изречених у кривичном поступку и у другом поступку у којем се изриче мјера лијечења. Планирано је да се обнова установе оконча до краја 2010. године.

Због њених сталних насилних испада и пријетњи самоубиством, када је у контакту с осталим затвореницама, није изненађујуће да покушаји друштвене интеграције са затворском заједницом нису давали резултате. М.К. издржава своју казну у изолацији, у ћелији изван женског одјељења.

Управа затвора и особље забринути су за стање у којем се М.К. налази, које се видљиво погоршава с годинама, а они сами немају медицинско ни психијатријско стручно знање да би на одговарајући начин лијечили затворенике с озбиљним менталним поремећајима. Комуникација са М.К. једва да је могућа; знакови јаке психичке узнемирености и збуњености, више су него очигледни. Она одбија да узима лијекове последње двије године, а њено физичко стање се нагло погоршава због одбијања узимања хране.

Мисија ОЕБС-а је испитала услове у којима она живи. На примјер, примијећено је да се она редовно *забарикадира* у веома прљавој ћелији, те се њене основне хигијенске потребе не могу да обаве правилно. Иако је управа затвора, а однедавно и Канцеларија омбудсмана БиХ, обавијестила надлежно Министарство правде о овом случају, нису предузете конкретне радње да се њено стање побољша.

Више од четири године надлежни органи власти нису били у стању да заштите основна људска права затворенице М.К. Таква ситуација није само забрињавајућа у вези са дотичном особом, него указује и на немогућност затворског система у БиХ да пружи одговарајућу његу особама обољелим од менталних болести, због непостојања одговарајуће установе за смјештај таквих особа.

2. Професионално понашање затворског особља

2.1. Међународне и домаће норме и стандарди

„Темељ сваког хуманог затворског система увијек ће бити одговарајуће запослено и правилно обучено затворско особље, које зна како заузети одговарајући став у свом односу са затвореницима и видјети свој рад више као позив, него само као посао. Стварање позитивних односа са затвореницима треба да буде препознато као кључна карактеристика њиховог позива.“³⁴ Комитет за спречавање мучења донио је закључак, који гласи: „Право професионално понашање затворског особља захтијева да су у стању да се са затвореницима опходе на пристојан и човјечан начин, и да у исто вријеме воде рачуна о безбједности и реду.“³⁵ У Основним принципима за поступање са затвореницима УН-а и Препорукама Савјета Европе даље се наводи да не смије бити дискриминације у поступању према затвореницима.³⁶

³⁴ Упоредити 34 CPT /inf/E(2002)1-Rev.2009. Стандарди CPT-а „Substantive sanctions of the CPT's General reports“ (Конкретне мјере из CPT-ових општих извјештаја); такође, видјети CPT/Inf (2001) 16 Европски комитет за спречавање мучења и нечовјечног или понижавајућег поступања (CPT); XI општи извјештај о активности CPT-а за период између 1. јануара и 31. децембра 2000. године, Стразбур, 3. септембар 2001. године, став 26.

³⁵ Видјети горе

³⁶ Основни принципи за поступање према затвореницима усвојени и проглашени резолуцијом Генералне скупштине: број 45/111, 14. децембар 1990. године, члан 2: „Забрањена је дискриминација заснована на етничкој припадности, раси, боји коже, полу, сексуалном опредјељењу, језику, религији или вјеровању, политичким или другим увјерењима, националном и социјалном поријеклу, сродству, економском или неком другом статусу.“ Савјет Европе, бр.: R (97) 12 Комитет министара државама чланицама о особљу које је забринуто примјеном казни и других мјера, под „етички услови уопштено“ I, став 7. Особље које је забринуто коришћењем казни и других мјера мора да поштује права својих колега, без обзира на

2.2. Опште примједбе

Мисија је уочила праксе рада које нису имале обиљежја физичког мучења или злостављања, али које су ипак непримјерене и наносе штету менталном здрављу затвореника. Ове праксе често су чак и штетније, јер затвореници не знају на који начин могу да пријаве такве праксе рада.

Свеукупно говорећи, чини се да је општи однос према затвореницима од стране затворског особља једна од најкритичнијих тачака забринутости за затворенике, посебно у погледу професионалног понашања чувара. Ово се не односи само на инциденте физичког насиља, него више на непоштовање, психички притисак усмјерен према затвореницима и на понижавајуће поступање са њима. Иако се за директоре затвора, васпитаче и шефове безбједности често говорило да се понашају професионално и да поштују правила, критике су се редовно односиле на рад затворских чувара, а у неким случајевима и васпитача. Квалитет рада затворских чувара знатно се разликује од затвора до затвора, па, стога, док постоји признање да већина ради добро, постоје негативни примјери које је потребно поменути.

Притужбе се крећу од непристојног и увредљивог понашања према затвореницима до наводног дискриминаторског поступања. Затвореници су говорили како им се обраћају и према њима односе као према малој дјечи и како понекад стражари улазе у ћелије по ноћи, вичући на затворенике без било каквог видљивог разлога. Примјери непримјереног понашања чувара догађају се када је посриједи конзумирање алкохола; према ријечима једног затвореника, „неки од њих [чувари] знају постати 'тешки' после неколико пића у ноћној смјени“. Наводи о дискриминаторском поступању такође су забиљежени. Ово се најчешће помињало у вези са могућим случајевима корупције, односно, када је неколико затвореника потврдило да се давањем одређене своте новца могу добити повлашћени третман и друге погодности.³⁷

Затвореници су такође указали на случајеве када су њихови захтјеви били константно игнорисани или када нису били прослијеђени надлежним органима власти, без било каквог даљњег објашњења. Затвореници су примјетили да затворски чувари често „донесу своје фрустрације у затворе“ и показују „недостатак образовања и правог васпитања“.

Затворски чувари добијају минималну обуку, ако и толико, на почетку обављања њихових професионалних дужности. Стална обука, заправо, не постоји, осим повремене обуке коју пружају међународне организације. Неколико затвореника је указало на то да се за неколико хиљада евра може да „купи“ радно мјесто затворског чувара, посао који се сматра сигурним и релативно добро плаћеним. С друге стране, у Федерацији БиХ, управа затвора је увела неку врсту пријемних испита, те тако предузела кораке ка успостављању транспарентности процедуре за запошљавање.

њихово расно, етничко или национално поријекло, боју језик, религију, узраст, пол, сексуалне склоности или физичко или психичко стање. Они не смију ни под којим околностима узети учешћа у било којем облику узнемиравања или дискриминације, или чак покушају оправдања таквог понашања.

³⁷ Почетком 2010. године, Мисија ОЕБС-а је окончала низ посјета затворима и своју пажњу је усмјерила на питања корупције и давања привилегија; сазнања стечена током ових посјета нису уврштена у овај извјештај.

3. Насиље међу затвореницима

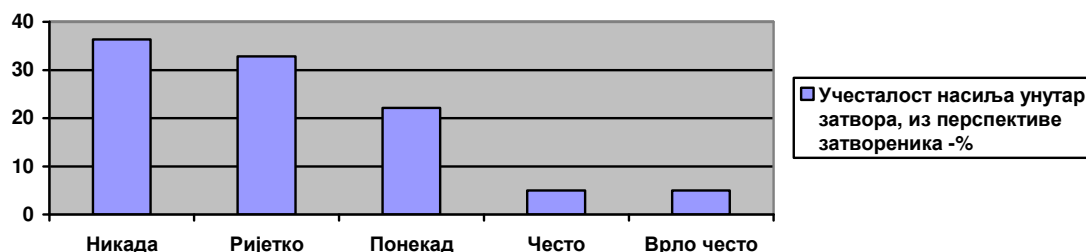
3.1. Међународни стандарди за заштиту људских права

Битна обавеза затворског особља је да штити оне затворенике за које су задужени од других затвореника који желе да их повриједе.³⁸ У једном извјештају, Комитет за спречавање мучења издао је препоруку, која гласи: „Неопходно је да затворско особље обраћа нарочиту пажњу на знакове таквог насиља и да се омогући да они интервенишу на одређен и ефикасан начин, у што ранијој фази.“³⁹ У Европским затворским правилима такође се наглашава кључна улога затворских чувара у стварању услова за безбједност и смањењу ризика насиља и других дешавања која могу да угрозе безбједност затвореника.⁴⁰

3.2. Опште примједбе

Случајеви насиља међу затвореницима дешавају се много чешће него насиља од стране затворског особља, иако постоје велике разлике у учесталости од затвора до затвора. На примјер, у затвору у Зеници сви затвореници са којима је разговарано признали су постојање насиље међу затвореницима, а у затвору у Бијељини забиљежени су само повремени случајеви насиља међу затвореницима. Међутим, скоро двије трећине свих испитаних затвореника у свим установама је признало да постоји одређени степен насиља међу затвореницима.

Колико често затвореници злостављају друге затворенике?

Узроци насиља међу затвореницима већином се односе на изнуђивање новца, цигарета и других предмета за свакодневну употребу. Понекад се неки затвореници такође присиљавају да перу одјећу или обављају друге физичке послове за друге затворенике. У неколико обављених разговора, затвореници су поменули инциденте полног насиља, међутим, било је немогуће доћи до било каквих детаља због деликатне природе ове теме и одбијања затвореника да даље говоре о томе.

³⁸ У XI општем извјештају о раду Одбора за превенцију мучења експлицитно се наводи следеће: „Обавеза заштите коју је затворско особље дужно да покаже према оним затвореницима који су им повјерени обухвата и одговорност да они буду заштићени од других затвореника који желе да им нанесу повреду.

³⁹ Извјештај Владе Исланда

⁴⁰ Упоредити Res (2006)2, Правило 52.2, Савјет Европе

Затвореници који су нарочито подложни су они који нису починили насилна кривична дјела, већ су осуђени за нехатно понашање, као што је изазивање саобраћајне несреће. Затвореници су говорили о њима као о „нормалним“ или „финим“ људима, заправо мислећи на оне који су лака мета за нападе. Осим тога, речено је да што је затвореник млађи, то је он економски и друштвено слабији, те је тако већа и могућност пријетњи и злостављања.

Примјер: Двадесетједногодишњи затвореник, припадник националне мањине, наводно је био присиљен од стране других затвореника да сакрије неколико мобилних телефона прије очекиваног претреса њихових ћелија. Након што су мобилни телефони откривени и одузети, тај затвореник је добио пријетње смрћу, и присиљаван је да плати одређену своту новца, коју ни он ни његова породица нису могли да обезбиједу. Посљедица тога била је да је затвореник премјештен у изолацију на одјељење са повећаним надзором због властите безбједности. То је резултирало драстичним поштравањем режима и смањењем привилегија, што је довело до ситуације гдје се према њему поступало као да су му изречене дисциплинске мјере.

Осим тога, насиље међу затвореницима често је повезано с употребом наркотика, нарочито кроз зависнике који су спремни, по наређењу других затворника, на насиље и пријетње како би набавили нелегалне супстанце.

Примјер: У јануару 2010. године, на женском одјељењу био је знатан број инцидената насиља међу затвореницама, које су већином изазвале групе затвореница зависница од наркотика. До тада није било раздвајања затвореница у одређене категорије. Требало је да дође до насилног испада, када је била потребна љекарска интервенција, неким од нападнутих затвореница, да би се успоставио систем у којем се затворенице којима је потребно лијечење од зависности потпуно одвајају од других затвореница. Директор затвора је признао да је то требало да буде учињено много раније.

3.3. Одговор затворске управе и околности

Начин на који затворска управа реагује на насиље међу затвореницима увелико зависи од степена насиља и капацитета установе да реагује на одговарајући и благовремен начин. Мора се нагласити да се стање у вези са насиљем међу затвореницима у установама „затвореног типа“ веома разликује од стања у установама „полуотвореног типа“. У установама затвореног типа затворско особље се не уплиће, осим у мјери потребној да се спријечи и управља физичким насиљем. Разлози могу да буду различити, али је најубичајенији тај да ове установе раде у условима који превазилазе њихов максимални капацитет и немају довољан број особља. На примјер, до априла 2010. године, затвор у Зеници био је знатно пренатрпан, са 800 затвореника, иако му је званични капацитет 600 затвореника. Због тешких услова за живот и ограничених активности, затвореници могу да пате и од психичких проблема, што су недавно доказала и два самоубиства почињена у затвору у Зеници. Прелиминарни извјештаји указују на психичке проблеме и предозирање наркотицима. Током разговора с особљем управе затвора, изражена је забринутост због мањка особља и психичког здравља затворског особља.

Оно што донекле забрињава јесте превелико коришћење одјељења за појачани надзор у затвору у Фочи од стране управе затвора, као једине заштитне мјере за затворенике који су у опасности. Ова *de facto* изолација није посљедица неких дисциплинских мјера,

него је заштитна мјера. Неки затвореници се стављају под појачани надзор да би се одвојили различити затвореници, а резултат је поштравање режима и смањење погодности тих затвореника, који на крају може да доведе до неких облика дискриминације.

У установама полуотвореног типа пријављено је да се тренутне дисциплинске мјере предузимају редовно као одговор на насиље међу затвореницима, чији је резултат, обично, смјештање у самицу. Затвореници који су пребачени из установа затвореног типа у установе полуотвореног типа, такође су потврдили да могућност поновног премјештаја у установу затвореног типа, због дисциплинских прекршаја, увелико подстиче насилно понашање. Такође је примијећено да су у установама полуотвореног типа неки директори увели политику нулте толеранције, односно да се аутоматски покреће кривични поступак против затвореника који наводно почини насилно дјело унутар затворских зидова.

Поглавље IV. Притужбе и дисциплински поступци

1. Поступак по притужбама и правни лијекови у случајевима насиља

1.1. Међународни стандарди за заштиту људских права

Затвореници би требало да имају могућност подношења жалбе и унутар и ван контекста затворског система, укључујући могућности повјерљивог приступа одговарајућим органима власти. Стандардна минимална правила Уједињених нација за поступање са затвореницима прописују права затвореника да им буде дозвољено да подносе захтјеве или жалбе „без цензурисања садржаја, али у правилном облику, главној затворској управи, органима правосуђа или другим одговарајућим органима власти кроз одобрене канале“. У наредном поглављу говори се и о поступцима по притужбама, као и формалним дисциплинским поступцима, јер и једни и други могу да буду важан механизам за смањење и управљање случајевима насиља.

1.2. Напомене у вези са поступцима по притужбама

Као опште правило, затвореници се обавјештавају о могућим поступцима по притужбама. То се обично ради на формалан начин, упућивањем на правила која би била доступна на захтјев, или истакнута на одређеним мјестима у затвору. По доласку, затвореници се обавјештавају о кућним правилима који обично садржавају информације о поступцима по притужбама.

Затвореници су рекли да су, углавном, свјесни постојања поступака по притужбама, али су их сматрали неефикасним, нетранспарентним и неправичним. Резултат тога је да се жалбени поступци не користе често. У неколико затвора, већина затвореника са којима је разговарано изјавила је да не знају како ови поступци функционишу, ни која права имају. Осим тога, Институција омбудсмана БиХ до сада је виђена, у принципу, као неефикасна и многи затвореници нису ни свјесни њеног постојања. Стога, постоји тенденција директног обраћања спољним актерима, као што су новинари или међународне организације, када је год то могуће, умјесто да се користе формалне жалбене процедуре, које су на располагању.

У пракси, као и у другим областима, коришћење поступака по притужбама се разликује и зависи од иницијативе и креативности одређених затворских управа. На примјер, затвор у Мостару увео је неколико кутија за жалбе, којима само директор затвора има

приступ, а које се празне сваки дан. Други затвори такође користе сличне системе, међутим, затвореници морају да буду сигурни да затворско особље неће „пресрести“ притужбе. Неки системи су неефикасни, јер су затвореници увјерени да њихове жалбе не би дошле до директора затвора, да немају никаквог ефекта или да би резултирале репресивним мјерама.

Као још једно иновативно рјешење, затвори, као они у Бијељини и Бањој Луци увели су савјете затвореника у које затвореници бирају своје представнике, који се, на редовној основи, састају са затворским особљем да би расправљали о свим питањима која могу да настану у затвору. Затвореници су позитивно реаговали на ове савјете и виде их као ефикасан канал комуникације за жалбе, притужбе и приједлоге.

2. Дисциплински поступак

2.1. Међународни стандарди и стандарди у БиХ

Стандардна минимална правила Уједињених нација за поступање са затвореницима предвиђају сљедеће: „Ниједан затвореник не смије да буде кажњен уколико није упознат са дјелом које је наводно починио и уколико му се не пружи прилика да изнесе своју одбрану. Надлежни органи власти морају да спроведу детаљну истрагу навода.“⁴¹ Европска затворска правила такође обавезују затворске управе да поштују основне стандарде правичног суђења када терете затвореника за дисциплински прекршај, као што је информисање о оптужби, одговарајуће вријеме и средства за припрему одбране, приступ правној помоћи за одбрану и право на позивање и испитивање свједока.⁴² Осим тога, за неке оптужбе које су довољно озбиљне да би могле да се сматрају кривичним дјелом, све гаранције правичног суђења, садржане у члану 6 Европске конвенције о људским правима, могу да се примијене.⁴³

Дисциплински поступци редовно се воде у свим затворима у БиХ, али зависе од различитих поступака и стандарда предвиђених законима о извршењу казненоправних мјера на ентитетском и државном нивоу. Ови закони предвиђају дјела која чине теже и лакше дисциплинске прекршаје, осим Закона о извршењу казненоправних мјера БиХ, који не врши такву подјелу. Осим тога, постоје одређена неслагања између ова три закона која изазивају озбиљну забринутост у вези са једнаким третманом затвореника.⁴⁴ Дисциплинске поступке води комисија коју именује директор затвора,⁴⁵ а осуђено лице има право да се жали на одлуку у оквиру различитих рокова.⁴⁶ О жалбама одлучује директор. Иако одговарајући закони не прописују конкретна права лица против којих се води дисциплински поступак, може се претпоставити да опште право на одбрану

⁴¹ Члан 29 став 2 Минималних стандарда УН-а

⁴² Европска затворска правила, члан 59

⁴³ *Ezeh и Connors против Уједињеног Краљевства* [2003] Европски суд за људска права 485 (9. октобар 2003) у параграфу 58 наводи, у вези са чланом 6 о примјени дисциплинског поступка, сљедеће: „Довољно је да се прекршај по својој природи сматра „кривичним“, према одредбама Конвенције, или да лице подлијеже казненоправној мјери која, по својој природи и степену тежине, у принципу, припада у „кривичну“ област.“ Видјети такође *Campbell и Fell против Уједињеног Краљевства*, Пресуда од 28. јуна 1984. године.

⁴⁴ На примјер, нови Закон о извршењу казних мјера РС предвиђа детаљно шта представља дисциплински прекршај, а Закон о извршењу казних мјера ФБиХ предвиђа само тешке дисциплинске прекршаје, док се лакши дисциплински прекршаји уређују правилником о кућном реду установе.

⁴⁵ Члан 97 Закона о извршењу казних мјера ФБиХ; Члан 130 Закона о извршењу казних мјера РС и члан 103 Закона о извршењу казних мјера БиХ

⁴⁶ Док је у Закону о извршењу казних мјера РС овај рок 3 дана, у Закону о извршењу казних мјера ФБиХ, тај рок је 15 дана.

такође предвиђа конкретнија права, као што је, на примјер, право на позивање свједока, или на правну помоћ итд.

У пракси, дисциплински поступци се обично покрећу за прекршаје, као што су: посједовање мобилног телефона, посједовање наркотика, насилни испади или понављано кршење затворских правила, као што је неустајање на вријеме или пушење у забрањеним просторима. Дисциплинске мјере обухватају писмена упозорења, смањење обима или чак потпуни престанак коришћења погодности⁴⁷, и самицу.⁴⁸

2.2. Поступак

Забрињавајуће је то да је уочено да су дисциплинске мјере одређене одмах након што је прекршај почињен, па је тако спровођење било ког дисциплинског поступка бесмислено. У доста случајева, када се одреди дисциплинска казна, казна је већ одслужена. Број поднесених жалби чини се да зависи од схватања ефикасности жалбених поступака. На примјер, особље затворске управе у Бањој Луци поменуло је само једну жалбу против одлуке о дисциплинском кажњавању у 2009. години, док директор затвора у Мостару често прима жалбе, путем којих редовно смањује одређене казне. У већини случајева, затвореници су изразили сумњу у правичност и ефикасност дисциплинских поступака. Искрпно испитивање примјене стандарда правичног суђења на дисциплинске поступке у затворима није било предмет овог истраживања. То остаје питање које даље треба да истражују домаћи органи власти или тијела за мониторинг, јер се чини да би могло бити озбиљних неслагања у примјени стандарда правичног суђења на дисциплинске мјере.

2.3. Упућивање у самицу

Међународни стандарди за људска права предвиђају да се упућивање у самицу врши само у изузетним случајевима.⁴⁹ Забрињавајуће је што је примијећено да се већина дисциплинских мјера састоји од упућивања у самицу, а нарочито у Републици Српској. У Републици Српској, у складу са Законом о извршењу казних мјера, најдуже вријеме које се може провести у самици је сада 20 дана.⁵⁰ Слично томе, у Федерацији БиХ могуће је изрећи казну упућивања у самицу у трајању до 20 дана. За разлику од тога, затвореници које је осудио Суд БиХ, који издржавају казну у затворима у ентитетима, у складу са Законом о извршењу казних мјера БиХ, могу бити упућени у самицу најдуже десет дана.

Примијећени су појединачни случајеви понављаног изрицања казне упућивања у самицу. Да би се избјегао максимум од десет дана самице, затвореници, након издржавања овог најдужег временског периода одмах се враћају у самицу. Наведено је да су ти затвореници наводно починили дисциплински прекршај на путу из самице у ћелију. У појединачним случајевима речено је да је „погрешан поглед“ или „гласан смијех“ могао затвореника да врати у самицу.

⁴⁷ Привилегије у складу са релевантним законима могу бити унутар или ван установе (укључујући допуст од 24 сата одмора са породицом).

⁴⁸ Треба имати на уму да релевантни закони одређују различите казноправне мјере које се могу изрећи. Осуђена лица такође могу бити смјештена у другу категорију, у складу с интерним затворским правилима, или пребачена у другу затворску установу.

⁴⁹ Европска затворска правила, Правило 60.5

⁵⁰ Најдужи временски период проведен у самици у РС више није 10 дана – промијењен је у 20 дана, у складу са новим Законом о извршењу казноправних мјера, из фебруара 2010. године.

3. Мјере принуде и употреба мјера принуде

Уопштено говорећи, мјере принуде и коришћење мјера принуде нису утврђене као проблематичне. Затвореници су потврдили да се лисице користе у вријеме рјешавања физичког насиља међу затвореницима или приликом пребацивања затвореника у спољне установе или у изолациону ћелију. Употреба пепер-спреја и сузавца дешава се само у изузетним околностима. У једном случају, затвореник је тврдио да је био завезан лисицама за металну шипку у самици, међутим такво поступање је изузетак.

1.1.1. Закључци

Пречесто коришћење самице, понављано коришћење самице, неспровођење одговарајућег поступка за одређивање мјера утврђени су као кључни проблеми. Осим тога, затвореници не разумију јасно ни жалбене поступке ни дисциплинске поступке, и, у сваком случају, сматрају их неефикасним. Овакву ситуацију погоршава поједино затворско особље, које понекад отворено обесхрабрује затворенике да користе мјере за заштиту права или њихове захтјеве не просљеђује надлежним органима власти.

Случајеви насиља почињени од стране чувара или других затвореника обично се не пријављују из страха од освете. Осим тога, поједино затворско особље отворено одвраћа затворенике од коришћења мјера за заштиту права и жалбених поступака, дајући им „пријатељске савјете“, имплицирајући да ће коришћење таквих мјера, можда, имати негативних посљедица по подносиоца жалбе. Такође је примijeћено да већина затвореника није била упозната са постојањем било каквих дисциплинских поступака који се воде против затворског особља, или било каквих резултата тих поступака. Када год су извршене притужбе због насиља, превладало је мишљење да ће оне проћи некажњено.

Укратко, жалбени и дисциплински поступци сматрају се неефикасним, неправичним и нетранспарентним, те тако, можда, не представљају најбоље средство за рјешавање случајева насиља између затвореника или злостављања од стране затворског особља.

Поглавље V. Канали за комуникацију

Једно од питања коме се обично не посвети дужна пажња, а које има директни утицај на горенаведене проблеме, односи се на канале за комуникацију који су успостављени између затвореника и затворских управа. Ово се понајприје односи на канале за комуникацију унутар самих структура управљања, а онда на канале између затворског особља и затвореника. Као што се каже у стандардима СРТ-а, „[с]тварање конструктивних и позитивних односа између затворског особља и затвореника неће само смањити ризик од злостављања, него ће повећати контролу и безбједност“.⁵¹

Сваки затвор је током година сачинио различите механизме и уобичајено поступање у погледу комуникације. Док неки директори затвора одржавају свакодневне састанке с особљем, поједини директори користе организациону хијерархију за преношење порука и издавање налога. Ово увелико зависи од величине затвора, али што је важније, од личног начина рада директора затвора.

⁵¹ Видјети фусноту 13

1. Комуникација унутар структуре затворског особља

Однос између директора затвора и затворског особља од кључне је важности. У неким затворима, на примјер у Сарајеву, затворско особље ради у тешким условима, ограниченим због мањка особља и недостатка простора. Такви услови за рад могу да буду олакшани успостављањем ефикасног и континуираног дијалога између затворске управе и особља. Примijeђено је да је заједнички наступ затворског особља од највеће важности, те да се сматра да смањује сукобе и насилне испаде између затворског особља и затвореника, као и између самих затвореника. Утврђено је да се подијељеност управе затвора негативно одражава на однос између особља и затвореника, јер се због тога ауторитет одређеног затворског особља несумњиво умањује.

2. Канали комуникације са затвореницима

Стални дијалог са затвореницима један је од ефикасних начина да се смањи ниво насиља и тензија. Такође, потреба за предузимањем дисциплинских радњи вјероватно ће бити мања ако се успоставе ефикасни канали за комуникацију, који ће дјеловати у циљу превентивног смиривања могућих проблема.

Уопштено говорећи, уочени су различити стилови управљања. Неки директори затвора омогућавају да им се затвореници директно обрате, док други одржавају строгу хијерархију у комуникацији. Као примјер прве опције, неки директори затвора су у директној вези са затвореницима на седмичној основи, укључујући и посјете затворским ћелијама и другим просторијама једном седмично, надајући се да ће тиме показати отвореност за комуникацију и подстаћи затворенике на комуникацију. Поједини директори затвора су за одржавање строге хијерархије и не покушавају да комуницирају директно са затвореницима. Осим тога, ти директори сматрају да било који други приступ подрива ауторитет особља, јер омогућава затвореницима да потпуно избјегну особље и директно се жале директору затвора.

Систем ефикасних канала комуникације показује досљедну и кохезивну слику затворске управе. Он такође омогућава затвореницима, у изузетно хитним случајевима, да се обрате директно директору затвора. То је имало велики потенцијал да помогне рјешењу постојећих тензија. Концепт савјета затвореника (као, на примјер, оних основаних у Бијељини и Бањој Луци), који је обрађен у претходном дијелу текста, чини се да постиже овај циљ.

Поглавље VI. Закључци и препоруке

1. Завршна ријеч

Као што је показано у овом извјештају, приказ свеобухватне слике у вези с поштовањем стандарда за заштиту људских права у затворима, у односу на мучење и злостављање, тешко је. Фрагментираност затворског система БиХ омогућава знатну аутономију сваке затворске установе; тако се поштовање основних људских права разликује од затвора до затвора. Стил управљања и проактивни приступ затворских управа диктира амбијент и реакције сваке установе. Осим тога, свеобухватан законодавни оквир је кључни елемент за стварање система који ће добро функционисати у цјелини. У Републици Српској, у фебруару 2010. године,⁵² ступио је на снагу нови Закон о извршењу казненоправних мјера, док се у Федерацији БиХ још чека на усвајање нацрта Закона о

⁵² „Службени гласник РС“, број: 12/10, од 19. фебруара 2010. године

извршењу казненоправних мјера. Такође, треба истаћи да су у свим затворима, с изузетком затвора у Тузли, именовани нови директори затвора, у првој половини 2008. године. Скоро сви затвореници са којима је обављен разговор, посебно они који су наводили кршење људских права, усагласили су се да су се услови уопште, а посебно у вези са случајевима насиља, побољшали одкада су именовани нови директори затвора.

Ипак, проблеми који су утврђени у овом извјештају вриједни су даљњег разматрања, а циљ препорука које слиједе треба да помогну управама затвора, министарствима правде, Институцији омбудсмана БиХ и другим релевантним организацијама у стварању услова да одговори и механизми буду успостављени на одговарајући начин, којим ће се спријечити и ријешити случајеви мучења.

2. Препоруке

2.1. У сврху спречавање злостављања

- Ускладити законе и подзаконске акте о извршењу казних мјера на цијелој територији БиХ за омогућавање одговарајућег и правичног поступања према затвореницима.

2.1.1 У сврху борбе против насиља и омогућавања одговарајућег поступања

Затворским управама:

- Омогућити спровођење ефикасне и непристрасне истраге о случајевима мучења и злостављања.

Конкретније:

- Аутоматски упутити наводе случајева насиља надлежним органима власти, како би се побољшали ефикасни механизми за позивање на одговорност;
- Ефикасно раздвојити затворенике како би се смањио ниво насиља; ефикасно искористити премјештање затвореника тако да се искористе сви затворски капацитети у БиХ, као важан механизам безбједности;
- Обезбиједити да затворски чувари не буду присутни за вријеме љекарских прегледа; осим у случајевима када то захтијева безбједност медицинског особља;
- Омогућити отворену и транспарентну процедуру за одобравање погодности;
- Размотрити друге мјере умјесто смјештаја затвореника у самице, ради стварања услова за безбједност затвореника;

Релевантним министарствима и другим органима власти:

- Обезбиједити финансијске ресурсе и људски потенцијал за израду одговарајућих програма за поступање према затвореницима који укључују и прилике за смислене и сталне активности обуке;

- Размотрити начине да се побољша безбједност у затворима путем различитих мјера, укључујући набавку додатних камера за надзор и запошљавање додатног особља;
- Размотрити израду тренутних рјешења за затворенике смјештене на одјелења форензичке психијатрије и оне који су добили ментално обољење за вријеме издржавања казне затвора, све док не буде отворена установа на нивоу БиХ, која ће омогућити одговарајуће лијечење, посебно када су у питању затворенице;
- Обезбиједити висок ниво професионалног понашања и стручности затворског особља;
- Гарантовати транспарантне процедуре за избор и компетитивне квалификационе испите за ново особље, како би се повећала професионална етика и стандарди;
- Омогућити свеобухватну почетну и сталну обуку за затворско особље, посебно затворске чуваре, о различитим питањима: од стандарда заштите основних људских права до обуке о практичним вјештинама.
- Побољшати услове у самицама, у складу с Европским затворским правилима.
- Предузети одговарајуће мјере како би се обезбиједило да насилни затвореници, зависници од наркотика и затвореници на одјелењима форензичке психијатрије не представљају ризик другима ни себи.

2.2.1 У сврху побољшања дисциплинских поступака и поступака по притужбама

Затворским управама:

- Спровести дисциплински поступак, у складу са домаћим законом и међународним стандардима, а посебно са Правилем 56.1 Европских затворских правила, прије него што се затвореник пошаље на издржавање било које дисциплинске мјере, осим када питања безбједности налажу другачије;
- Обезбиједити доступност правних лијекова за подношење жалби против одлука дисциплинских комисија, и у одговарајућим случајевима, због кривичне природе одређених дисциплинских поступака омогућити приступ правној помоћи;
- Гарантовати да се на притужбе затвореника реагује на одговарајући начин;
- Унаприједити механизме вођења евиденције о поднесеним притужбама; на примјер у складу са Приручником за обуку за затворско особље о поступцима по притужбама Савјета Европе (март 2007. године);
- Размотрити одговарајуће нове канале за интерну комуникацију, на примјер, постављање сандучића за притужбе и оснивање савјета затвореника;
- Обезбиједити да се свака повреда повјерљивости или откривање података из притужби затвореника од стране затворског особља истражи и казни;

- Обезбиједити да затворска правила, информисање о механизмима подношења притужби и релевантни прописи буду доступни и лако разумљиви свим затвореницима;
- Омогућити затвореницима да контактирају са надлежним институцијама у току радног времена.

Институцији омбудсмана БиХ:

- Повећати учесталост посјета казнено-поправним установама и поједноставити жалбене поступке, тако да буду разумљивији и приступачнији свим затвореницима.

Прилози

А. Методологија рада

Мисија ОЕБС-а у БиХ обавила је посјете затворима у Бањој Луци, Фочи, Мостару, Сарајеву, Тузли и Зеници, да би се упознала са ситуацијом у вези са мучењем, злостављањем и дисциплинским поступцима у периоду између јула 2009. године и маја 2010. године. Разговори су се великим дијелом фокусирали на стање у области људских права, од 2008. до маја 2010. године. Методологија је била усмјерена на добијање информација из прве руке од затвореника и особља у вези са тренутним стањем, када су у питању наводи о мучењу и злостављању, упоређујући то са законодавним оквиром и другим општим информацијама, те тако спроводећи детаљну анализу могућих повреда људских права.

Током посјета, двочлани мјешовити тим Мисије ОЕБС-а обавио је разговоре и са затворским особљем и са затвореницима.⁵³ Посјете су потврдиле да се, у контексту мониторинга затвора, ангажман међународних запосленика чинио ефикаснијим, јер је понекад изгледало да затвореници имају више повјерења у стране саговорнике. У спровођењу програма мониторинга, постало је јасно да би домаћи запосленици требало да воде посјете затворима на подручјима која не спадају у зону њихове одговорности, ни становања; с једне стране, то је потенцијално повећавало повјерење затвореника који су знали да разговарају с особом која је са неког другог подручја, те је тако мала вјероватноћа да је повезана са локалним актерима. С друге стране, такав начин рада смањује и могуће безбједносне проблеме запосленика, јер се не враћају у друштвену средину која би могла да буде тијесно повезана са затвореником са којим је вођен разговор.

Да би се придобило повјерење затворског особља и затвореника, запосленици Мисије ОЕБС-а у сваком разговору су објаснили циљ разговора, улогу коју има Мисија ОЕБС-а, шта она може, а нарочито, шта не може да уради у погледу помоћи и заговарања, и најважније од свега, апсолутну повјерљивост у вези са свим добијеним информацијама. Информације добијене од затвореника изнесене су на уопштен начин да би се омогућило да се појединачни затвореници не могу идентификовати (уколико затвореник није дао изричит пристанак и не постоји забринутост за безбједност и добробит затвореника).

Након прибављања службене подршке од министарстава правде, којом је одобрен пуни приступ затвореницима, прва посјета затвору обављена је у јулу и августу 2009. године. Током ових посјета, директори затвора су упознати са програмом мониторинга затвора и његовом методологијом рада. По завршетку свих разговора, Мисија је о резултатима одмах обавијестила директоре затвора.

У складу са својом методологијом рада, Мисија ОЕБС-а је детаљно објаснила сваком директору затвора да је од највеће важности да затворско особље не испитује затворенике, након што разговор буде обављен. Стога су се обављали разговори са директорима затвора да би се додатно обавијестили о садржају разговора који ће се обављати са затвореницима, те да би се постигла највећа могућа мјера транспарентности. Иако су директори затвора дали обећање о потпуној сарадњи, у

⁵³Када је то било потребно, са Међународним запослеником ишао је и преводилац.

смислу давања строгих упутстава особљу у вези с овим, не може се искључити могућност да је у неким случајевима, можда, дошло до застрашивања затвореника; уз или против воље дотичне управе. То је потврђено у оним случајевима када су затвореници говорили да нису спремни да разговарају са службеницима Мисије ОЕБС-а због страха од освете. Иако такво понашање може да буде утемељено у стварним, а и у претпостављеним бојазнима, једном приликом запосленици Мисије дошли су до сазнања да је неколико затвореника, након једне посјете омбудсмана, можда, испитивано од стране затворског особља о садржају њихове посјете. Такво понашање сматра се изузетком. Међутим, ово понашање озбиљно подрива све врсте програма мониторинга затвора, који се мора заснивати на односу повјерења између затвореника са којим је обављен разговор и онога који води разговор, а осим тога баца лоше свјетло на затворско особље и подржава претпоставке о лошем поступању.

Уопштено, сарадња са затворским управама текла је, углавном, без проблема и пружен је несметан приступ затвореницима, како би се разговори водили у сигурном окружењу у којем се не угрожава његова приватност.

V. Контролна листа методологије за посјете затворима

У тексту који слиједи налази се контролна листа за особље које врши мониторинг затвора, која се мора слиједити што је могуће више. Сачињена је за разговоре са затвореницима, али се великим дијелом може примијенити и за разговоре са затворским особљем, љекаром и другима. Овим контролним листама узумају се у обзир одређене препоруке које је објавила Асоцијација за спречавање мучења.⁵⁴

Сљедеће препоруке би требало да буду примјењиве на сваку посјету:

1. Припремање посјете:

- ✓ **Посјете ограничене на затворенике:** што се тиче лица лишених слободe, посјете ће укључивати само разговоре са затвореницима, а не и са притвореним лицима, како би се сузила циљна група и добили репрезентативни бројеви. Режим је другачији за лица која су у притвору и захтијева другачију методологију праћења.
- ✓ **У једној посјети треба разговарати са 15 затвореника на одређену тему (на примјер, здравствена заштита у затворима):** ово је неопходно да би се добио најмањи број за анализу.
- ✓ **Учесталост посјета:** колико је год потребно посјета да би се обрадила тематска питања са најмање 15 затвореника.
- ✓ **Одабир затвореника:** циљ је имати широк репрезентативни узорак да би биле обухваћене различите рањиве категорије (малољетна лица, старији, хендикепирани, жене, националне мањине, странци, затвореници у самицама, болесни затвореници), као и затвореници из различитих интерних система категоризације, гдје такви постоје.
- ✓ **Најаве посјета:** посјете би требало најавити затворској управи најмање једну седмицу прије – директор затвора се мора унапријед обавијестити о циљу посјете и потреби да Мисија ОЕБС-а независно одабере затворенике за разговоре.
- ✓ **Састав тима за посјете:** у правилу, тим за посјете ће се састојати од двије особе и идеално би било да укључује оба пола, јер ће неки од саговорника, можда, хтјети да разговарају с особом истог пола.
- ✓ **Информације:** тим за посјете би требало да се упозна с општом ситуацијом у релевантном затвору, кроз претходне посјете, извјештаје медија и друге доступне информације и да се припреми на одговарајући начин.
- ✓ **Упитници:** обрасци морају бити попуњени на енглеском језику и стављени у ормарић који се закључава и који се налази у за то одређеној канцеларији на терену – за сваки разговор треба у потпуности бити попуњен један образац.

2. Посјета:

- ✓ **Уводни разговор са директором затвора:**
На почетку посјете (низом разговора на одређену тему) треба одржати уводни разговор са директором или (барем) замјеником директора затвора. За вријеме овог уводног разговора, потребно је продискутовати о сљедећим питањима:
 - представити тим који врши посјету;

⁵⁴ Различите контролне листе могу се наћи на: <http://www.apt.ch/>

- објаснити циљеве посјете;
- објаснити апсолутну потребу да се разговара насамом са затвореником и, ако је то могуће, особљем затвора (углавном чуварима, медицинским особљем и васпитачима);
- објаснити како ће се прикупљене информације користити;
- тражити податке о мјесту затварања, укључујући и податке о томе да ли постоје и групе затвореника са посебним потребама (на примјер, затвореници са проблемима слуха, затвореници са другим врстама инвалидитета), те да ли је било неких примјетних промјена или догађаја (посебно насилних инцидената, смрти и других хитних случајева) од претходне посјете;
- детаљно објаснити потребу независног одабира затвореника за разговоре и повјерљивост ових разговора;
- нагласити да затвореници неће имати неки другачији третман или испитивање од стране затворске управе након разговора;
- одредити мјесто одржавања разговора: избјегавајте мјеста која вас могу изједначити са затворским особљем (канцеларије администрације), покушајте разговор обавити у затворској ћелији, дворишту, соби за посјете или у библиотеци;
- тражити мишљење надлежне особе у вези са њеним приједлозима за унапређивање питања које је тема разговора;
- уговорити састанак на којем ће се разговарати о резултатима посјете.

Зависно од теме посјете потребно је прегледати сљедеће евиденције, уколико постоје, да би се одабрали затвореници:

✓ Евиденција у вези са лицима лишеним слободe:

- по категорији затвореника,
- евиденција улазака и излазака,
- евиденција о дисциплинским мјерама,
- медицинска евиденција.

✓ Евиденција материјалних средстава за лица лишена слободe:

- храна, хигијена, одјећа, постељина итд,
- лијекови и медицински материјал,
- образовни, спортски и рекреациони материјал.

✓ Евиденција догађаја из свакодневног живота у установи:

- употреба силе и ватреног оружја,
- режим: оброци, рад, вјежбање, образовне активности итд,
- инциденти и дисциплински поступци.

✓ Редослијед вођења разговора:

- представити се и објаснити циљ тематске посјете;
- детаљно објаснити затворенику шта ви можете, а шта не можете да урадите, посебно да не можете да заступате интересе и потребе појединачних затвореника;
- НЕМОЈТЕ давати затворенику своје податке за контакт – објасните да ће се обавити и пратећа посјета;
- нагласити повјерљиву природу разговора – уколико се планирају активности заговарања за појединачни случај, затражите одобрење затвореника;

- пратити питања на обрасцу за извјештавање, али оставити довољно времена да се особе са којима се разговара осјећају опуштено и да изнесу своје проблеме за које мисле да су важни;
- концентрисати се на појединачне разговоре; у случају групних разговора, задржати се на тематици, утврдити друге проблеме како се појављују и одгодити детаљне дискусије о њима за каснију фазу;
- одржати разговор тако да га службена лица не могу чути;
- један члан тима за обављање разговора треба да води разговор, а други треба да води биљешке.

☑ Завршни разговор са директором затвора:

- увијек завршити посјету са завршним разговором са директором (или договорити састанак за крај низа посјета);
- циљ завршног разговора је да се пренесе сажетак утврђених чињеница и конкретних питања;
- хитни случајеви, посебно у вези са спречавањем мучења и других облика злостављања, треба одмах да буду ријешени;
- у случајевима гдје је примијећено озбиљно злостављање, надлежни за посјете треба да се обрати вишим инстанцама, да не би дошло до ризика од репресалија против оних који су дали информацију.

С. Упитник

Образац за извјештавање о посјетама затворима: Злостављање и дисциплинске мјере

Подаци о посматрачима:

Бр.	Име и презиме:	Титула:
1.		
2.		

Затвор: _____ Датум посјете: _____

Капацитет затвора: _____ Број затвореника: _____ Број затвореница: _____

Особа са којом је обављен разговор (чувар, стражар, лекар, затвореник, друго особље):

I. Опште информације о посјети

Профил особе са којом се врши разговор (узраст, пол итд.)

- Презиме: _____
- Име: _____
- Пол : Мушки Женски
- Датум _____ рођења _____ (или
узраст): _____
- Националност/Етничка
припадност: _____
- Занимање: _____
- Осуђен за (за затворенике): _____
- Дужина казне (за затворенике): _____
- Године искуства у том раду (за особље)

Напомена: Ако особа са којом је разговарано наведе да је жртва злостављања, испуните Анекс 1.

(За затворенике и особље: требало би описати, најмање, следеће: Који су уобичајени дисциплински прекршаји? Које дисциплинске мјере се изричу? Колико дуго, обично, трају?)

За особље: Да ли се сви случајеви биљеже у евиденцију и да ли се о томе обавјештавају одговарајући органи власти? На који временски период се одређује примјена средстава за спутавање и онеспособљавање? Да ли особе имају приступ лекару?)

2) Да ли се одређује самица; ако да, у којем трајању и за које случајеве?

3) Да ли сте упознати са случајевима поновљеног, дуготрајног или неодређеног трајања боравка у самици?

Да Не

Коментари:

4) Да ли постоји могућност подношења жалбе и да ли је та могућност коришћена? Ако није, навести зашто није коришћена.

5) Који режим је на располагању за затворенике у изолацији?

VII. Друга релеванта питања у вези са дисциплинским мјерама/Самицом

VIII. Мјере принуде и коришћење мјера принуде

Опишите мјере принуде и коришћење мјера принуде, односно средстава за онеспособљавање:

(За све са којима је обављен разговор: Које мјере принуде се користе? (Да ли су то лисице, ланци, луђачке кошуље и зашто се користе?) Да ли постоје било какви докази да се средства за спутавање и онеспособљавање користе непропорционално када су у питању мањинске групе народа?

Додатна питања за особље: Да ли се сваки случај биљежи у евиденцију и да ли се о томе обавјештавају одговарајући органи власти? Колико траје коришћење средстава за спутавање и онеспособљавање? Да ли те особе имају приступ лекару?)

X. Друга релевантна питања у вези са средствима за спутавање и онеспособљавање или употребом силе

Анекс: Попуните, уколико разговарате са затвореником који је наводно био жртва злостављања

I. Околности под којима је дошло до злостављања

Унесите све информације одговарањем на следећа питања:

1. Датум и мјесто догађаја и накнадног мучења, односно злостављања _____

2. Ко је извршио злостављање, односно мучење? (полиција, затворско особље, други затвореници или други)

3. Да ли је неко обавијештен о злостављању? Уколико јесте, колико временски након догађаја?

4. Да ли је управа реаговала? Уколико јесте, када?

5. Опис

злостављања: _____

6. Које повреде су задобијене као резултат злостављања? _____

7. Који је разлог за злостављање? _____

8. Да ли је обављен љекарски преглед? Ако није обављен, опишите зашто није?

9. Ако јесте, када је обављен? Да ли је преглед обавио затворски љекар или љекар изван затвора?

10. Да ли је примљена одговарајућа терапија за повреде задобијене злостављањем? Ако није, зашто није? _____

11. Да ли је медицински преглед обављен на начин који би љекару омогућио да пронађе доказе повреда задобијених злостављањем?

12. Да ли су издати било који медицински извјештаји или увјерења? Уколико јесу, шта је у извјештају наведено?

13. Ако је жртва преминула у притвору, односно затвору, да ли је обављена аутопсија или форензички преглед и какви су били резултати? _____
